

Сучасна державна політика соціального захисту сімей з дітьми та її наслідки

Лариса Осіпова

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ, Вінниця, Україна

ORCID 0000-0002-0959-5309

Для цитування цієї статті:

Осіпова Лариса. Сучасна державна політика соціального захисту сімей з дітьми та її наслідки. International Science Journal of Education & Linguistics. Vol. 2, No. 3, 2023, pp. 36-50. doi: 10.46299/j.isjel.20230203.05.

Надійшла до редакції: 08 травня 2023 р.; **Схвалено:** 17 травня 2023 р.;

Опубліковано: 01 червня 2023 р.

Анотація: В роботі виявлено об'єктивні тенденції до сповільнення зростання населення світу. Доведено що в Україні довгий час триває демографічна криза. Встановлено головну причину негативної динаміки народжуваності - погіршення економічного становища в країні та відсутність фінансової стабільності в молодих родинах. Вказано на те, що стимулювання народжуваності базується на застосуванні грошових та негрошових підходів. Дослідження довело, що рівень народжуваності напряму залежить від економічної складової та розміру державної підтримки сімей з дітьми. Показано в період з 2005 по 2014 рр., при підтримці та наданні державної допомоги при народженні дитини в порядку її підвищення при народженні другої дитини і більше помітно зростала народжуваність. Показано негативну практику призначення та виплат допомог при народженні дитини у фіксованій сумі, яка не враховує інфляційні процеси, є незначною та значно нижчою від прожиткового мінімуму. Визначено основні нормативно-правові акти, що регулюють порядок надання допомоги при народженні дитини, та вивчено спроби змінити законодавство (законопроекти № 3248 від 20.03.2020, №5585 від 26.05.21, № 5585-2 від 11.06.21, № 5585-3 від 14.06.21, № 7044 від 14.02.2022 «Про внесення змін до Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми"). Підкреслено, що варто усунути ряд проблем організаційного та управлінського характеру, а також контролю в цій сфері, відсутність єдиної інформаційно-аналітичної системи соціального захисту в Україні ускладнює ефективне планування та здійснення контролю за цільовим використанням значної кількості виплат сім'ям з дітьми. Наголошено на необхідності разом з відновленням економічного потенціалу України відновлювати людські ресурси шляхом стимулювання народжуваності.

Ключові слова: соціальний захист, соціальна держава, державна допомога, прожитковий мінімум.

1. Вступ

У поствоєнний період постане проблема відновлення України та зруйнованої економіки, її інфраструктури, населених пунктів і людських ресурсів. Руйнування генофонду країни є найбільшою її загрозою. На фоні загальної тенденції зростання чисельності населення світу, існують країни, в яких чисельність населення невпинно знижується. Серед цих країн – Україна. Демографічна ситуація в нашій країні є складною, яка загрожує національній безпеці. Ця проблема особливої актуальності набуває в умовах світової глобалізації. Держава могла б запобігти національній катастрофі змінивши розміри і порядок призначення державної допомоги при народженні дитини. На сьогодні ця підтримка є надто незадовільною. А щодо

допомоги при народженні дитини ця сума є необґрунтовано низькою, що не стимулює народжуваність в нашій країні, частково сприяє подоланню ризиків, є фіксованою впродовж тривалого періоду і не забезпечує потреби дитинства.

2. Об'єкт і предмет дослідження

Об'єктом дослідження є соціальна допомога держави при народженні немовляти. Предметом дослідження є сучасна державна соціальна політика в галузі допомоги сім'ям з дітьми.

3. Мета та задачі дослідження

Метою дослідження є соціальний захист сімей з дітьми як важіль зростання народжуваності і відновлення людських ресурсів. Для досягнення мети у дослідженні було поставлено наступні завдання: дослідити демографічні загрози для України і необхідність їх усунення; дослідити розмір надання державної допомоги при народженні дитини в умовах економічної нестабільності, порівняння його з державними соціальними стандартами; визначити шляхи забезпечення належного соціального захисту при народженні немовляти.

4. Аналіз літератури

Питання демографічної ситуації привертають увагу та викликають занепокоєння науковців, політиків та громадськості. Дослідження різних аспектів цієї проблеми здійснюють науковці: Е. Лібанова, О. Гладун, І. Курило, Н. Левчук, В. Стешенко, П. Є. Шевчук, О. Петрос та інші. Процеси демографічної стійкості України розглядали такі вітчизняні вчені, як: А. Гальчинський, В. Горбулін, В. Геєць, О. Гладун, І. Гнибіденко, О. Грішнова, М. Долішній, Я. Жаліло, О. Заставецька, Б. Кваснюк, С. Козловський, Б. Крімер, О. Ральчук, Н. Рингач, А. Романюк, Л. Семів, Г. Ситник, А. Степаненко, В. Стешенко, Л. Шаульська та ін. Дослідженням правових аспектів соціальної допомоги родинам з дітьми займалися такі вітчизняні науковці, як Н. Б. Болотіна, С. М. Синчук, Б. І. Сташків, В. Л. Стрепко, П. Д. Пилипенко та ін. Правові аспекти, види та значення державної допомоги в цілому та державної соціальної допомоги при народженні дитини зокрема вивчали В. С. Тарасенко, О. Г. Азарова, Т. С. Гусева, Л. В. Кулачок, Ю. Б. Корсаненкова, С. С. Лукаш, І. М. Сирота, Є. П. Яригіна, О. М. Ярошенко та ін. Проте, сьогодні виникає необхідність розглянути на основі аналізу загострення демографічної кризи в нашій країні і невтішних прогнозів на майбутнє сучасної соціальної політики в сфері допомог сім'ям з дітьми, а саме допомоги при народженні дитини та її ефективності.

5. Методи досліджень

Методологічним підґрунтям дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи науково пізнання. Метод абстрагування було використано для визначення сутності понять. Метод аналізу та синтезу застосовано під час оцінювання стану й тенденцій народжуваності, стану соціальних стандартів, допомоги держави родинам з дітьми та соціальної допомоги при народженні немовляти. Методи збору, обробки інформації, а саме групування, розрахунок відносних і середніх величин, розробка таблиць, графічний метод; порівняльний метод та факторний аналіз при дослідженні динаміка основних соціальних стандартів та гарантій в Україні та щомісячні виплати на дитину до трьох років, витрат на сім'ї з дітьми у % до витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення та інших розрахунках та побудові таблиць, діаграм та їх обґрунтуванню. У дослідженні також було використано методи спостереження, конкретизації, порівняння, прогнозування тощо.

6. Результати досліджень

Однією з гострих проблем, яка не вирішується протягом тривалого часу, є депопуляція населення України. Скорочення чисельності населення України формує від'ємний природний приріст (рис. 1).

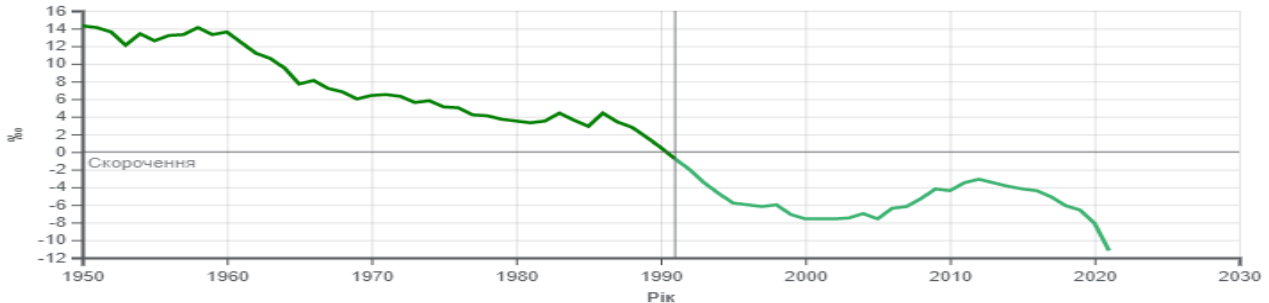

Рисунок 1. Коефіцієнт природного приросту/скорочення (-) населення України у 1950—2021 році (на 1000 осіб, %)[1].

Коефіцієнт, як видно, впродовж усього досліджуваного періоду має тенденцію до стрімкого скорочення, особливо це прослідковується з 60-го по 70-й рік, з 1985 по 2000 рік, і з 2014 по наші дні. Причинами скорочення є економічний спад і як наслідок економічні проблеми сімей, а також зміна ментальних настанов у суспільстві, тобто певна деградація інституту сім'ї. У період з 1990 по 2019 рік рівень життя скоротився близько на 25,6 % [2, с. 81]. З 2000 по 2014 роки маємо зростання коефіцієнта, а це період економічного зростання і наслідок ефективної соціальної політики держави.

В 2020 р. один з найдавніших і найпрестижніших журналів у світі The Lancet опублікував статтю 24 науковців «Сценарії народжуваності, смертності, міграції та чисельності населення 195 країн і територій з 2017 до 2100 р.: передбачення глобальних наслідків хвороб». Чисельність населення, за прогнозом, в деяких країнах істотно скоротиться до 2100 року, у деяких випадках більш як на 50%. До цих країн належить і Україна. Так, якщо за офіційними даними в 2017 р. кількість населення України оцінювалася в 44,69 млн, то 2100 р., в Україні проживатиме лише 14,74 млн. Кількість населення України зменшиться на 67%, населення Індії зменшиться — на 21%, Китаю - на 48% [3].

Народжуваність в Україні має різкий спад, який почався наприкінці 80-х і триває до сьогодні (таблиця 1).

Таблиця 1. Народжуваність в межах сучасної України [1]

Рік	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Кількість народжених тис.	738,1	740,6	764,2	657,2	492,9	385,1	428,3	497,7	411,8	293,4
Коефіцієнт народжуваності на 1000 осіб %	15,1	14,8	15,0	12,7	9,8	7,8	9,0	15,2	10,7	8,1
Коефіцієнт фертильності на 1 жінку	-	1,95	-	1,85	1,40	1,12	1,21	1,44	1,51	1,22
Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та даних по Донецькій та Луганській областях.										

Аналіз показує системне зменшення за досліджуваний період кількості населення з 1975 року - 738,1 тис до 293,4 тис в 2020 році, тобто маже в 2,5 рази. Лише з 2000 по 2014 роки спостерігалось зростання. Ця тенденція прослідковується і з коефіцієнтом народжуваності і коефіцієнтом фертильності. В 2021 році в Україні народилося 271 984 дитини (найнижчу народжуваність за останні 10 років). За 9 місяців повномасштабної війни у 2022 році в Україні

zareєстровано 152 тисячі пологів, ця кількість зменшилася на 36 тисяч порівняно з таким самим періодом 2021 року[4].

У середньому на одну жінку дітородного віку в Україні (показник має назву фертильність - середню кількість потенційних народжень у кожній жінки у репродуктивному віці) припадає 1,2 народження при 2,15, необхідних для простого відтворення населення.

Елла Лібанова прогнозує катастрофічне падіння народжуваності вже у 2023 році. У 2021 році показник складав - 1,1, у 2022 - ще менше. У 2023 році вона прогнозує показник - 0,8 як кращий варіант[5]. Післявоєнного бебі-буму також чекати не слід зараз дітей народжують більш «свідомо», з огляду на соціально-економічні умови.

Головною причиною негативної динаміки народжуваності є погіршення економічного становища в країні та відсутність фінансової стабільності в молодих родинах. Як свідчать статистичні показники, рівень народжуваності напряму залежить від стану економіки та розміру державної підтримки сім'ї. Так, з 2005 року, коли в Україні було вперше запроваджено диференційовану державну допомогу при народженні дитини і існував критерій до її підвищення при народженні другої дитини і більше, помітно почала зростати народжуваність, що було продемонстровано вище (рис. 1, табл. 1). Проте, з 30 червня 2014 року розміри державної підтримки зменшили та скасували стимулюючу норму про збільшення допомоги сім'ям при народженні другої дитини та більше. За існуючої динаміки зростання цін, щомісячні витрати на дитину зростають, а розмір виплат призначеної допомоги залишається незмінним.

Практичний досвід стимулювання народжуваності базується на застосуванні грошових та негрошових підходів. До першого належать прямі грошові виплати при народженні дитини та податкові пільги батькам, до другого – поліпшення умов життя сімей, забезпечення ефективного поєднання зайнятості та материнства, підвищення престижності материнства та батьківства. Це, в свою чергу, вимагає великих фінансових ресурсів з боку держави.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють порядок надання допомоги при народженні дитини, є Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 року [6] та Постанова КМУ від 27 грудня 2001 року № 1751 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» [7]. Виплачують державну допомогу при народженні дитини за кошти Держбюджету України. Батьки звертаються до органів соцзахисту населення за місцем проживання для призначення і виплати такої допомоги. Розмір цієї допомоги при народженні першої та кожної наступної дитини зараз становить 41280 грн і ця сума, є незмінною уже впродовж 9 років. Проте одноразово батьки отримують допомогу в сумі 10320 грн, а решту суми допомоги виплачують упродовж наступних 36 місяців рівними частинами (860 грн/місяць).

Із 1 вересня 2018 року родинам з новонародженими надається «Пакунок малюка». У березні 2021 року було ухвалено законопроект №5064, яким встановили вартість «Пакунку малюка» розміром три прожиткові мінімуми для дітей до 6 років. У 2023 році ця сума склала 6816 грн .

Розміри соціальних виплат у вигляді допомоги сім'ям з дітьми, а саме грошова компенсація на «пакунок малюка», допомоги на дітей одиницями матерям, аліментів на дітей, допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування та інших соціальних виплат малозабезпеченим батькам напряму пов'язані із розміром прожиткового мінімуму, окрім державної допомоги при народженні дитини.

Прожитковий мінімум є основним соціальним стандартом для реалізації державою конституційної гарантії громадян на достатній життєвий рівень що законодавчо встановлено, розмір якого розраховується нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу та диференціюється залежно від віку й основних соціальних і демографічних груп населення .

Таблиця 2. Прожитковий мінімум в Україні по соціальним та демографічним групам з 2015 по 2023 рр. (грн)

Період	Загальний показник	Діти до 6 років	Діти від 6 до 18 років	Працевдатні особи	Особи, що втратили працевдатність
з 01.01.2023	2589	2272	2833	2684	2093
з 01.12.2022 по 31.12.2022	2589	2272	2833	2684	2093
з 01.07.2022 по 30.11.2022	2508	2201	2744	2600	2027
з 01.01.2022 по 30.06.2022	2393	2100	2618	2481	1934
з 01.12.2021 по 31.12.2021	2393	2100	2618	2481	1934
з 01.07.2021 по 30.11.2021	2294	2013	2510	2379	1854
з 01.01.2020 по 30.06.2020	2189	1921	2395	2270	1769
з 01.12.2019 по 31.12.2019	2189	1921	2395	2270	1769
з 01.07.2019 по 30.11.2019	2118	1859	2318	2197	1712
з 01.01.2019 по 30.06.2019	2027	1779	2218	2102	1638
з 01.12.2018 по 31.12.2018	2027	1779	2218	2102	1638
з 01.07.2018 по 30.11.2018	1936	1699	2118	2007	1564
з 01.01.2018 по 30.06.2018	1853	1626	2027	1921	1497
з 01.12.2017 по 31.12.2017	1853	1626	2027	1921	1497
з 01.05.2017 по 30.11.2017	1777	1559	1944	1841	1435
з 01.01.2017 по 30.04.2017	1700	1492	1860	1762	1373
з 01.12.2016 по 31.12.2016	1700	1492	1860	1762	1373
з 01.05.2016 по 30.11.2016	1624	1426	1777	1684	1312
з 01.01.2016 по 30.04.2016	1544	1355	1689	1600	1247
з 01.09.2015 по 31.12.2015	1544	1355	1689	1600	1247

Джерело: Офіційний сайт Міністерства фінансів [8]

Аналіз показує що прожитковий мінімум в абсолютному виразі постійно зростає, це стосується як загального показника так і по всім соціальним та демографічним групам з 2015 по 2023 рр. відповідно, проте якщо перерахувати у доларовому еквіваленті ситуація дещо інша (рис. 2).

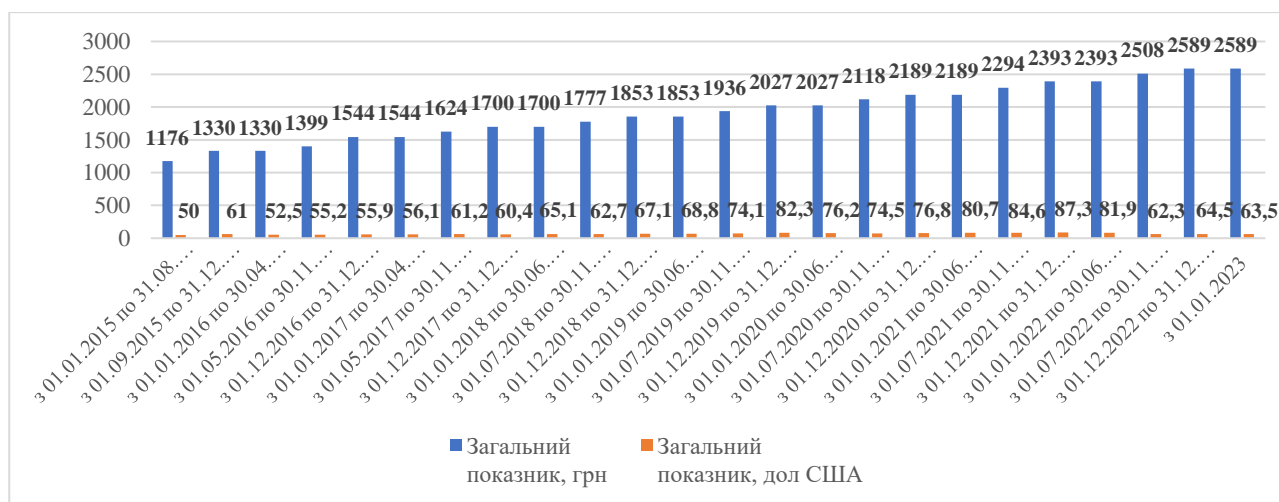

Рисунок 2. Співвідношення прожиткового мінімуму до долара США з 2015 по 2023 рр (грн). Розроблено автором на основі [8; 9].

Ми розрахували у відповідності до поточних курсів співвідношення прожиткового мінімуму до долара США з 2015 по 2023 рр.. Найнижчий показник, як видно з діаграми – 50 дол. – становив на початку 2015 року, найвищий – 87.3 дол. наприкінці 2021 року. Протягом досліджуваних 8 років мав незначну тенденцію до зростання, лише знизився порядком на 20

дол. В останні два роки. На початок 2023 року за поточним курсом склав 63, 5 дол. Але його рівень, навіть самий вищий показник, низький у порівнянні із вартістю життя.

В Україні питання визначення та розмірів прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати та пенсії має великий суспільний резонанс, особливо в умовах зростання бідності, рівень якої за витратами нижче прожиткового мінімуму. За оцінками Міжнародної організації праці, замороження розміру прожиткового мінімуму разом з усіма прив'язаними до нього соціальними виплатами стало найбільш негативним наслідком вимушеної оптимізації державних видатків у 2014–2015 роках, що негативно вплинуло на стан системи соціального захисту як найважливішого засобу покращення інклюзії через скорочення бідності, попередження маргіналізації та соціальної ізоляції, стимулювання народжуваності. Динаміку основних соціальних стандартів та гарантій в Україні та допомоги при народженні дитини, а саме щомісячні виплати на дитину до трьох років показано на рисунку 3.

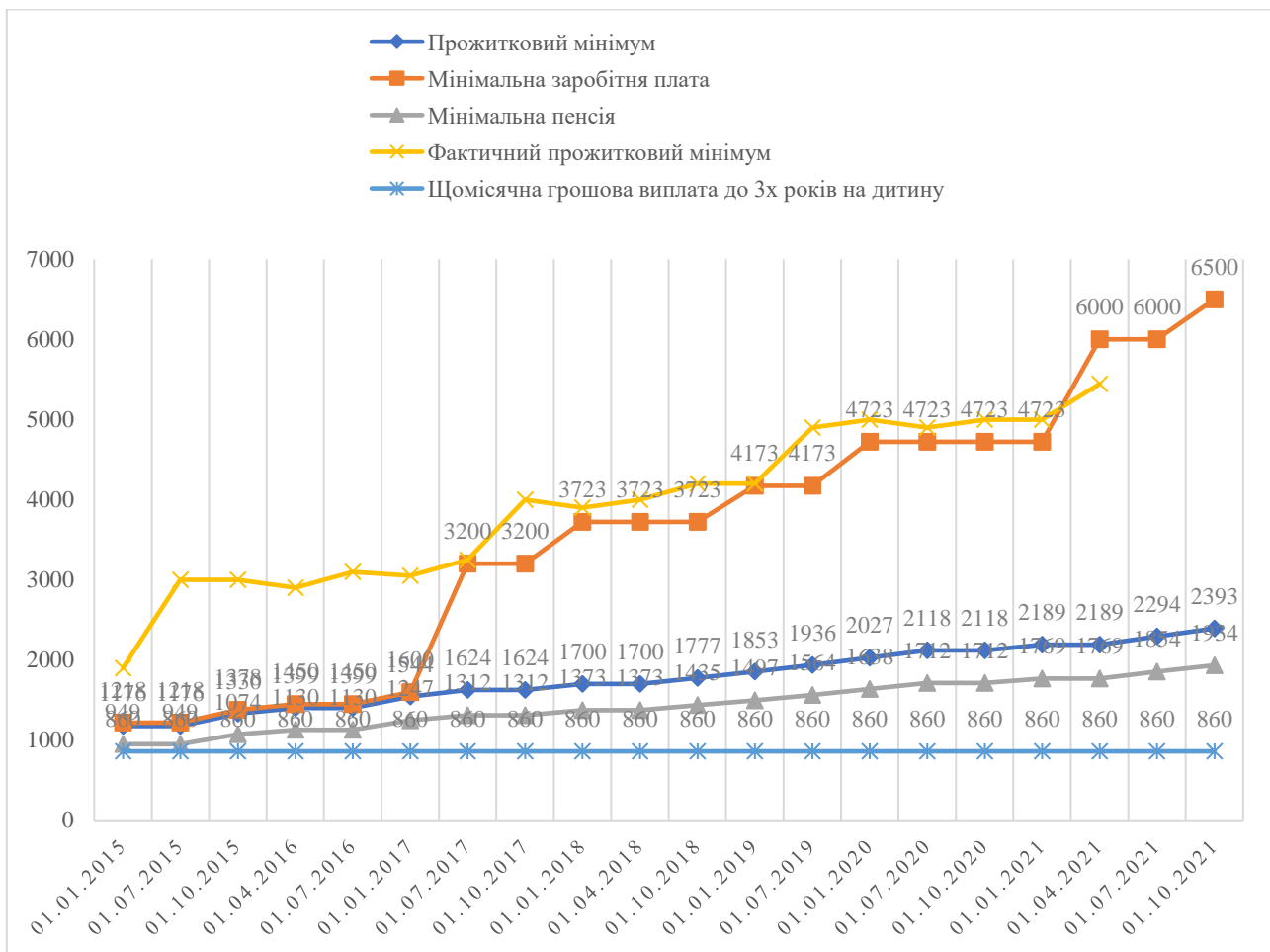

Рисунок 3. Динаміка основних соціальних стандартів та гарантій в Україні та щомісячні виплати на дитину до трьох років, грн.

Розроблено на основі [10, с. 70], [6]

Аналіз статистичної звітності з 2015 по 2021 рік дав можливість побудувати діаграму. Нижня горизонтальна лінія це щомісячні виплати на дитину до трьох років 860 грн. які незмінні і значно нижчі всіх соціальних стандартів. Над нею крива що показує динаміку мінімальної пенсії яка за досліджуваній період зростає з 949 до 1934 грн.. Трохи вище знаходиться лінія яка описує динаміку прожиткового мінімуму, який за цей період зріс з 1178 до 2393 грн. Крива мінімальної заробітної плати на початку досліджуваного періоду майже накладається на криву прожиткового мінімуму, а в 2017 році стрімко зростає і до 2021 року складає 6500 гривень.

Згідно з діаграмою, фактичний прожитковий мінімум з 2015 року зріс майже удвічі. Законодавчо встановлений прожитковий мінімум для всіх соціальних і демографічних груп у 2017–2020 роках більш як вдвічі є нижчим за фактичний прожитковий мінімум, що обраховується Мінсоцполітики. Збільшення прожиткового мінімуму стримується через нестачу ресурсів держави на фінансування залежних від нього видатків, в тому числі і соціальних допомог на дітей. Це не дає можливості забезпечити належні соціальні гарантії, врахувати реальний рівень цін та потреби населення, в тому числі, дати гідну підтримку матерям по вихованню дитини.

Сьогодні в Україні є значна кількість соціально вразливих верств населення, які фактично або потенційно є отримувачами виплат та послуг у системі соціального захисту (Таблиця 3).

Таблиця 3. Державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні

Рік	Державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення (млн грн)			Витрат на сім'ї з дітьми	
	у зведеному бюджеті України	у % до загальних видатків	у % до ВВП*	млрд грн	у % до витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення**
2012	105434.8	25.29	8.10	29,88	23,8
2013	125306.9	25.45	8.89	35,71	24.62
2014	138004.7	26.4	8.8	36.40	26.40
2015	176339.8	25.9	8.9	36.48	35,71
2016	258330.7	30.9	10.8	40.71	35,71
2017	285761.7	27.0	9.6	44.12	15.40
2018	309363.6	24.7	8.7	41.88	13.54
2019	321786.7	23.4	8.1	44.09	13.70
2020	346720.5	21.7	8.3	2.17	0.63
2021	367346.6	19.9	6.7	2.90	0.79
2022	455186.2	14.96	-	2.16	0.47
2023	38176.6	18.6	-	4.25	5.26

*Джерело: розраховано авторами на основі звітних даних Міністерства фінансів [11]

**Джерело: розраховано авторами на основі звітних даних Державної казначейської служби України [12]

Аналіз обсягів видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення за досліджуваний період з 2012 по 2023 рр свідчить про позитивну щорічну динаміку їх зростання в Україні окрім 2023 року. Відсоткове співвідношення цього показника в загальній сумі видатків зведеного бюджету і до ВВП коливається. Зростання спостерігаємо до 2017 року, скорочення до 2022 року і незначне зростання заплановано у 2023 році.

Зростання обсягів видатків на соціальний захист сімей з дітьми відбувалось з 2012 по 2017 рік та у 2019 році, а з 2020 року спостерігається різке зменшення цього показника на 95,1% з 44,1 млрд. грн. у 2019 р. до 2,17 млрд. грн. у 2020 р., 2,90 млрд. грн. у 2021 р., 2,16 млрд. грн. у 2021 р., 4,25 млрд. грн. у 2023 р. Частка витрат на сім'ї з дітьми у загальній сумі витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення зведеного бюджету України зростала з 2012 р. до 2015р. з 23,8% до 35,71%. В 2015 році відбулось стрімке скорочення майже вдвічі цього показника до 15,08 %, в 2019 році він склав 0,63%, в 2022 році 0,47% і в 2023 році заплановано суму витрат збільшити вдвоє у порівнянні з попереднім роком і відсоток в загальній сумі видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення має скласти 5,26%.

Як бачимо, ситуація в сфері державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми з 2019 року складна (рис. 4).

Рисунок 4. Динаміка державних витратів на соціальний захист та соціальне забезпечення та витратів на допомогу сім'ям з дітьми з 2012 по 2023 рік.

Розроблено автором на основі [11; 12]

Дослідження статистичних даних які є у вільному доступі щодо надання органами соціального захисту державної допомоги при народженні дитини у 2016-2019 рр, тобто до критичного скорочення витрат держави на соціальну допомогу сім'ям з дітьми в загальній сумі державних витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення (даних з 2020 року у вільному доступі немає), свідчать про скорочення одержувачів, яким призначено допомогу, дітей на яких отримують допомогу суми допомог за цей період (Таблиця 4, Таблиця 5).

Таблиця 4. Надання органами соціального захисту державної допомоги при народженні дитини у 2016-2017 рр

Показник	Кількість тис. осіб				Кількість виплат, допомоги, тис.		Сума допомоги, млн. грн		Середній розмір допомоги, грн	
	Одержувачів, яким призначено допомогу		Дітей на яких отримують допомогу станом на		2016	2017	2016	2017	2016	2017
	2016	2017	01.01. 2017	01.01. 2018						
Допомога при народженні дитини, у тому числі:										
одноразова	X	X	X	X	408,5	375,4	4238,8	3889,0	10376,50	10360,24
щомісячна	X	X	X	X	16797,9	18355,3	16932,4	17881,7	1008,01	974,20

Складено автором на основі [13, с. 293, 294]

Таблиця 5. Надання органами соціального захисту державної допомоги при народженні дитини у 2018-2019 рр

Показник	Кількість тис. осіб				Кількість виплат, допомоги, тис.		Сума допомоги, млн. грн		Середній розмір допомоги, грн	
	Одержувачі в, яким призначено допомогу		Дітей на яких отримують допомогу станом на		2018	2019	2018	2019	2018	2019
	2018	2019	01.01.2019	01.01.2020						
Допомога при народженні дитини, у тому числі:	356,9	316,6	370,9	330,1	15758,6	13717,3	18294,7	15619,8	1160,93	1138,70
одноразова	X	X	X	X	359,5	319,9	3730,0	3321,3	10375,6	10281,9
щомісячна	X	X	X	X	15399,1	13397,4	14564,7	12298,6	945,82	917,98

Складено автором на основі [14, с. 253, 254]

Якщо в 2016 році одержувачів, яким призначено допомогу при народженні дитини було 392,6 тисяч осіб, то в наступні роки ця цифра поступово зменшувалась і в 2019 році склала 316,6 тисяч осіб. Кількість дітей на яких отримують допомогу при народженні з 2017 по 2020 роки скоротилась з 442,6 тис. осіб до 330,1 тис. осіб. Сума допомоги при народженні дитини у 2016 році склала 21171,2 млн. грн в наступні роки ця цифра поступово зменшувалась і в 2019 році склала 15619,8 млн. грн. Сума одноразової допомоги надана при народженні дитини за період з 2016 по 2019 роки скоротилась з 4238,8 млн. грн до 3321,3 млн. грн. Сума наданої щомісячної допомоги при народженні що сплачується до трьох років за період з 2016 по 2019 роки скоротилась з 16932,4 млн. грн до 12298,6 млн. грн. Всі ці цифри свідчать про скорочення новонароджених дітей в країні дітей. Динаміку наглядно відображено на рисунках 5, 6, 7.

Рисунок 5. Кількість дітей на яких отримують допомогу станом з 2017 по 2020 рр (тис)
Розроблено автором на основі [13, с. 293, 294]; [14, с. 253, 254].

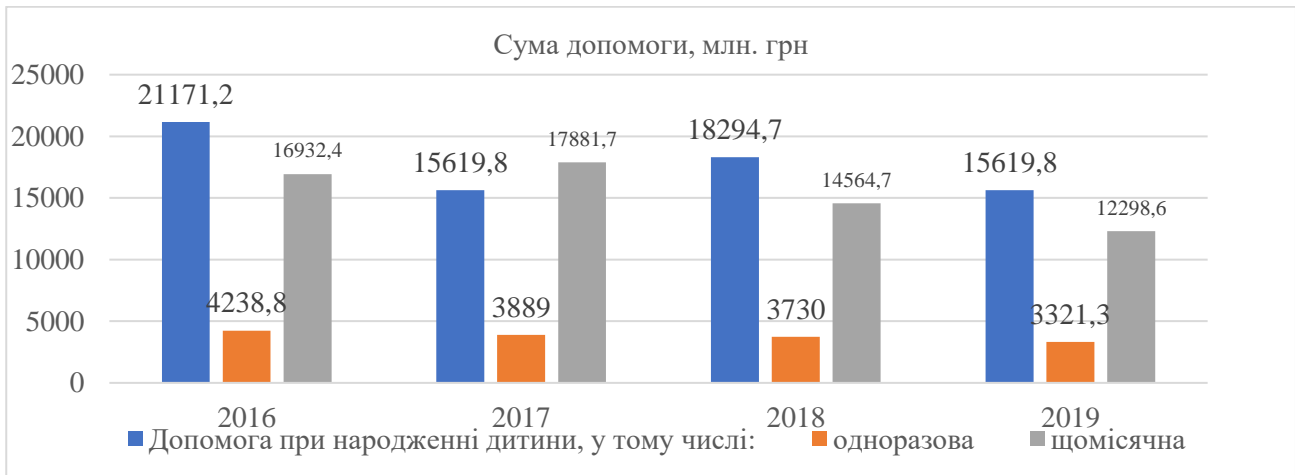

Рисунок 6. Сума допомога при народженні дитини, у тому числі одноразова та щомісячна з 2016 по 2019 рр (млн грн).

Розроблено автором на основі [13, с. 293, 294]; [14, с. 253, 254]

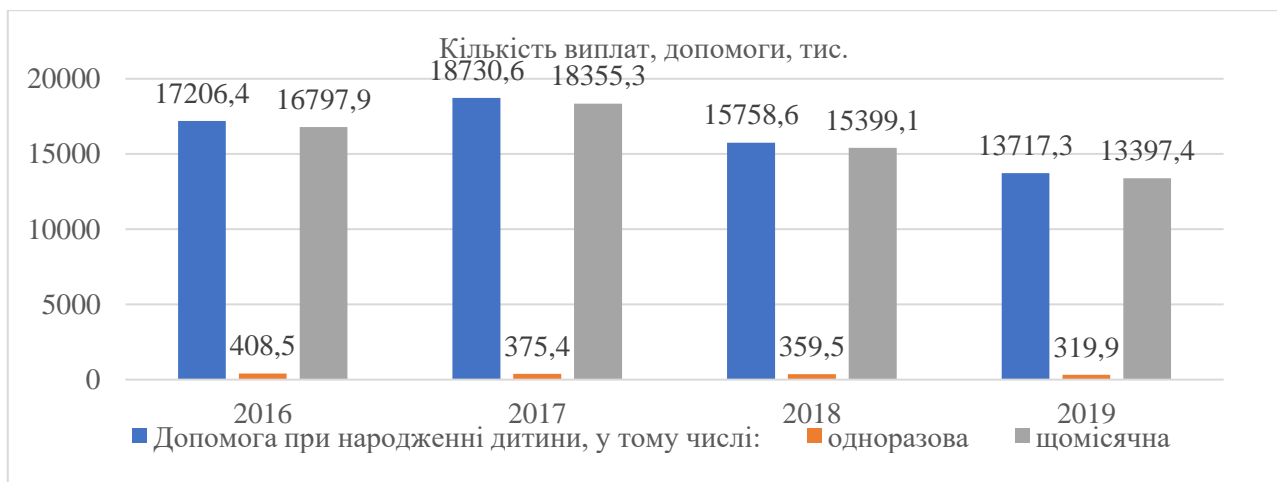

Рисунок 7. Кількість виплат при народженні дитини, у тому числі: одноразових та щомісячних (тис).

Розроблено автором на основі [13, с. 293, 294]; [14, с. 253, 254]

В першу чергу, для вирішення існуючої проблеми необхідно змінити принцип призначення державної допомоги при народженні дитини та запровадити комплексну державну підтримку, яка у зворотньому викличе впевненість у сімей народжувати.

На сьогодні, як зазначалось вище, створилась досить негативна тенденція - при існуючому порядку призначається та виплачується допомога у фіксованій сумі, призначеній на момент народження дитини, яка не враховує інфляційні процеси, є незначною та значно нижчою від прожиткового мінімуму.

Якщо у 2013 році допомога на першу дитину складала 30960 грн (3870 \$), на другу - 61920 грн (7740 \$), на третю і кожен наступну - 123840 грн (15480 \$), то з 2014 по 2023 рік ця сума не змінювалась в національній валюті і становила 41280 грн, які поступово перетворились з 2612 \$ за курсом 2014 року в незначні 1124 \$ за поточним курсом незалежно від черговості народження дитини. Саме з 2013 року почала спостерігатись стійка тенденція до зменшення народжуваності (рис. 8).

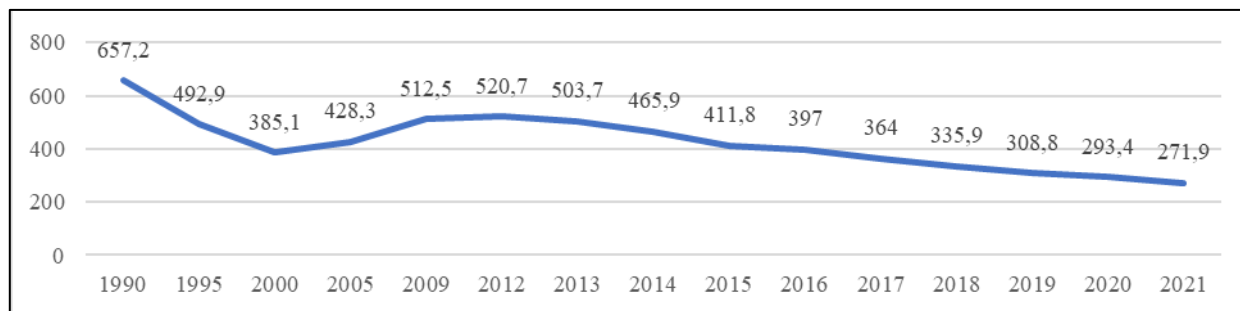

Рисунок 8. Кількість народжень на територіях в межах України (народжених в тис)
Складено на основі [15].

За відсутності змін ця негативна тенденція буде продовжуватися і лише набиратиме обертів, які матимуть катастрофічні наслідки для майбутнього існування українського народу.

Розмір допомоги при народженні дитини не є сталим та періодично змінюється. До 30 червня 2014 року у статті 12 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» передбачалося, що допомога при народженні дитини нараховується виходячи з розміру прожиткового мінімуму для дітей віком до шести років, установленого на день народження дитини, та надавалася у сумі, кратній 30 розмірам прожиткового мінімуму, – на першу дитину; кратній 60 розмірам прожиткового мінімуму, – на другу дитину; кратній 120 розмірам прожиткового мінімуму, – на третю і кожен наступну дитину.

Якщо врахувати те, що з 01 січня 2023 року розмір прожиткового мінімуму становить 2589 грн [16], то розміри допомоги при народженні дитини могли би бути такими: 77 670 тис. грн. – на першу дитину; 155 340 тис. грн – на другу дитину; 310 680 тис. грн – на третю дитину.

Законом України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні», прийнятим Верховною Радою України 27 березня 2014 року за № 1166-VII відмінено диференційований принцип нарахування допомоги при народженні дитини і встановлено сталу суму.

Питання про зміну розмірів грошової допомоги при народженні дитини порушувалось не один раз впродовж цих 9 років: проектами законів про внесення змін до статті 12 Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" щодо збільшення розміру допомоги при народженні дитини № 3248 від 20.03.2020; №5585 від 28.05.2021; альтернативними законопроектами №5585-1 від 01.06 2021 , № 5585-2 від 11.06 2021 і № 5585-3 від 14.06 2021; № 7044 від 14.02.2022. Навіть 26 травня 2021 року Кабмін схвалив проект Закону про підвищення суми виплати, але згодом рішення було відмінено (табл. 6).

Таблиця 6. Проекти законів про внесення змін до статті 12 Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми"

№	Проект закону	зміст
1	(№ 3248 від 20.03.20)	першої дитини – 54350 гривень, другої дитини – 108700 гривень, третьої і кожної наступної дитини – 163050 гривень. Одноразово у розмірі 20000 грн., а решта її суми на першу дитину виплачується протягом наступних 36 місяців, на другу дитину – протягом 48 місяців, на третю і кожну наступну дитину – протягом 72 місяців [17]
2	№5585 від 26.05.21	50 тисяч гривень одноразово в розмірі 25% загального розміру, решта суми мала виплачуватися протягом наступних 36 місяців рівними частинами у порядку, встановленому Кабміном [18]

Продовження таблиці 1

3	№5585-1 від 01.06.21	при народженні першої дитини - 50000 гривень; другої дитини – 100000 гривень; третьої і кожної наступної дитини – 150000 гривень [19]
4	№ 5585-2 від 11.06.21	25 розмірів прожиткового мінімуму, другої дитини - 50 розмірів прожиткового мінімуму, третьої і кожної наступної дитини - 70 розмірів прожиткового мінімуму. Виплата допомоги при народженні дитини здійснюється одноразово в фіксованій сумі та рівними частинами впродовж 36 місяців. Одноразова сума виплати при народженні дитини складає: при народженні першої дитини - у розмірі 10 прожиткових мінімумів, при народженні другої дитини - у розмірі 15 прожиткових мінімумів, при народженні третьої та кожної наступної дитини у розмірі 20 прожиткових мінімумів. Решта суми допомоги при народженні дитини виплачується протягом наступних 36 місяців рівними частинами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [20], [21]
5	№ 5585-3 від 14.06.21	допомогу при народженні першої дитини на рівні 50 прожиткових мінімумів для дітей віком до шести років; відновити скасовану з 1 липня 2014 року допомогу при народженні 2 і 3 дитини і встановити її відповідно на рівні 70 і 120 прожиткових мінімумів для дітей віком до шести років; відновити скасовану з 1 липня 2014 року допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, встановивши її гарантований розмір на рівні 30% прожиткового мінімуму для дітей віком до шести років [22]
6	№ 7044 від 14.02.22	розмір допомоги при народженні дитини щороку з 1 січня збільшувати на прогнозний індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), затверджений КМУ на відповідний рік [23]

Складено автором на основі [17-23].

На жаль, жоден законопроект не прийнято, ситуація в цій сфері не змінилась. Не вистачає коштів. Українська економіка зазнала жаклих втрат, тому фінансувати відновлення передбачено з усіх можливих джерел. Для цього українською владою було створено низку фондів: – Фонд підтримки армії; – Гуманітарний фонд; – Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури; – Фонд підтримки малого та середнього бізнесу; Фонд відновлення та трансформації економіки; – Фонд обслуговування та погашення державного боргу. Також, власне для відбудови створено окремий Фонд відновлення України [24]. Велика фінансова допомога надходить з закордону. Потрібно повернутись до цього важливого питання і разом з відновленням економічного потенціалу відновлювати людські ресурси шляхом стимулювання народжуваності.

Потрібно усунути ряд проблем організаційного та управлінського характеру, а також контролю в цій сфері. Так, наприклад, проблему нецільового використання дитячих коштів, на жаль в Україні відсутній ретельний контроль за їх використанням, що досить часто призводить до їх витрачання не на потреби дітей. Ще одна проблема - відсутність єдиної інформаційно-аналітичної системи соціального захисту в Україні ускладнює ефективне планування та здійснення контролю за цільовим використанням значної кількості виплат сім'ям з дітьми. Для того, щоб змінити ситуацію, корисним було б вивчення досвіду зарубіжних країн в цій сфері і найефективніші приклади спробувати запровадити в нашій країні.

7. Перспективи подальшого розвитку досліджень

Подальші наукові дослідження будуть пов'язані з вивченням досвіду зарубіжних країн в цій сфері і шляхів впровадження найкращих прикладів в сучасну практику соціальної політики України.

8. Висновки

Отже, прогнози щодо скорочення населення в Україні є загрозливими, але невідворотними. Як свідчать статистичні показники, рівень народжуваності напряму залежить від економічної складової та показників розміру державної підтримки сімей з дітьми. Відмова від диференційованих виплат при народженні дітей і встановлення сталої суми, разом з іншими об'єктивними факторами спричинили подальше скорочення народжуваності в нашій країні, рівень якої є критичним і загрозливим. Проблема відновлення позитивної динаміки народжуваності, і людських ресурсів є нагальною і першочерговою. Тому її слід врахувати при формуванні загальної стратегії поствоєнного відновлення. Підійти в комплексі до цього питання, розробити ефективні грошові і негрошові підходи стимулювання народжуваності. Вивчити і запровадити найкращі приклади з досвіду зарубіжних країн.

Список літератури:

- 1) Народжуваність в Україні. (2023) URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96#cite_note-2
- 2) Осіпова, Л. В. (2020) Особливості соціального забезпечення в умовах глобалізації економічного простору. *Вісник Хмельницького національного університету*. № 1. С. 78-83.
- 3) Демографічні чинники післявоєнного відновлення нашої країни. URL: <http://www.golos.com.ua/article/364400>
- 4) Україна у цифрах: статистичний збірник 2021. (2022) Київ: Державна служба статистики України. 46 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/08/zb_ukraine%20in%20figures_21u.pdf
- 5) Соціологи прогнозують катастрофічне падіння народжуваності в 2023 році. (2023) URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/26/novyna/suspilstvo/socziolohy-prohnozuyut-katastrofichne-padinnya-narodzhuvanosti-2023-roczy>
- 6) Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21 листопада 1992 року. (2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>
- 7) Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми: Постанова КМУ від 27 грудня 2001 року. (2023) № 1751. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF#Text>
- 8) Офіційний сайт Міністерства фінансів. (2023) URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin>
- 9) Офіційний сайт Національного банку України. (2023) URL: <http://www.bank.gov.ua>
- 10) ЗВІТ про результати аналізу системи загальнообов'язкового державного пенсійного і соціального страхування та соціального захисту населення. (2021) Київ. 499 с. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2021/15-4_2021/Zvit_15-4_2021.pdf
- 11) Офіційний сайт Міністерства фінансів. (2023) URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2023/>
- 12) Державна казначейська служба України. (2023) URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=2&year=2023&budgetType=CONSOLIDATED>
- 13) Діти, жінки та сім'я в Україні Children, females and family in Ukraine : статистичний збірник. (2018) Київ: Державна служба статистики України. 320 с.

- 14) Діти, жінки та сім'я в Україні Children, females and family in Ukraine : статистичний збірник. (2019) Київ: Державна служба статистики України. 284 с.
- 15) Офіційний сайт Державної служби статистики України. (2023) URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- 16) Про державний бюджет України на 2023 рік : Закон України (2023). № 2953-IX від 24.02.2023 } / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>
- 17) Про внесення змін до статті 12 Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" щодо збільшення розміру допомоги при народженні дитини. (2020) № 3248 від 20.03.2020: проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=68441
- 18) Про внесення змін до Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" щодо збільшення розміру допомоги при народженні дитини : проект закону України (2021) №5585 від 28.05.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72073
- 19) Про внесення змін до Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" (щодо стимулювання збільшення народжуваності) : проект Закону України (2021) №5585-1 від 01.06.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72086
- 20) Про внесення змін до Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" щодо належного виконання обов'язку держави у соціальній підтримці сімей при народженні дитини: проект Закону України (2021) №5585-2 від 11.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72213
- 21) Пояснювальна записка до проекту Закону України (2021) від 11.06.2021 № 5585-2 (Одержаний ВР України) Про внесення змін до Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" щодо належного виконання обов'язку держави у соціальній підтримці сімей при народженні дитини. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GI05430A?an=3>
- 22) Про внесення змін до Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" щодо збільшення розміру допомоги при народженні дитини та відновлення допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку: проект Закону України (2021) від 12.06.2021 р. N 5585-3. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/II05431I>
- 23) Про внесення змін до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (щодо збільшення допомоги при народженні (усиновленні) дитини : проект Закону України (2022) №7044 від 14.02.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1220308>
- 24) Урядовий портал. (2023) URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini> (дата звернення: 17.03.2023).

Modern state policy of social protection of families with children and its consequences

Larisa Osipova

Vinnitsia Trade and Economic Institute DTEU, Vinnitsia, Ukraine
ORCID 0000-0002-0959-5309

Annotation: The work revealed objective trends toward slowing down the growth of the world's population. It has been proven that the demographic crisis has been going on for a long time in Ukraine. The main reason for the negative dynamics of the birth rate has been established - the deterioration of the economic situation in the country and the lack of financial stability in young families. It is indicated that fertility stimulation is based on the use of monetary and non-monetary approaches. The study proved that the birth rate directly depends on the economic component and the amount of state support for families with children. It was shown that during the period from 2005 to 2014, with the support and provision of state assistance at the birth of a child in the order of its increase at the birth of a second child, the birth rate increased more noticeably. The negative practice of assigning and paying the birth of a child allowance in a fixed amount, which does

not take into account inflationary processes, is insignificant and significantly lower than the subsistence minimum shown. The main normative legal acts regulating the procedure for providing assistance at the birth of a child were identified, and attempts to change the legislation were studied (draft laws No. 3248 dated 03.20.2020, No. 5585 dated 26.05.21, No. 5585-2 dated 11.06.21, No. 5585-3 dated 14.06.21, No. 7044 dated 14.02.2022 "On Amendments to the Law of Ukraine "On State Assistance to Families with Children"). It is emphasized that it is worth eliminating a number of problems of an organizational and managerial nature, as well as control in this area, the lack of a unified information and analytical system of social protection in Ukraine complicates effective planning and control over the targeted use of a significant number of payments to families with children. The need to restore human resources by stimulating the birth rate was emphasized along with the restoration of Ukraine's economic potential.

Keywords: social protection, welfare state, state assistance, subsistence minimum.
